

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ОСВІТИ

УДК 373.3:51[091*Богданович М.

Тетяна Біліченко

Глухівський НПУ імені Олександра Довженка

ORCID ID 0000-0002-6448-3473

DOI 10.24139/2312-5993/2019.02/159-170

ПОГЛЯДИ М. БОГДАНОВИЧА НА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОПЕДЕВТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ (60 – 80-ТІ РР. ХХ СТ.)

Мета статті – здійснити ретроспективний огляд розв'язання проблеми пропедевтики професійної орієнтації в початковій школі у творчості Михайла Богдановича в 60–80-ті рр. ХХ ст. Окреслено основні тенденції розвитку цієї проблеми в історії української освіти та педагогічної науки. Проаналізовано систему поглядів на проблему реалізації пропедевтики професійної орієнтації при вивченні математики відомого вченого-методиста в галузі початкового навчання М. Богдановича. Визначено загальнодидактичні аспекти цієї проблеми в його творчості. Зроблено висновки щодо оцінки його внеску в розробку теорії та практики пропедевтики професійної орієнтації в початковій школі. Подальші наукові розвідки передбачають аналіз еволюції поглядів М. Богдановича на цю проблему в подальші періоди його творчості.

Ключові слова: пропедевтика, професійна орієнтація, Михайло Богданович, початкова математична освіта, профорієнтаційна спрямованість, професійна просвіта, діагностика, активізація, виховання, початкова школа.

Постановка проблеми. У сучасних умовах великої актуальності набуває питання формування й розвитку успішної особистості, яка впевнено адаптується до мінливих умов сучасного світу. Реформування загальної середньої освіти в Україні передбачає реалізацію концепції профільного навчання у старшій школі, метою якого є самовизначення учнів, формування адекватної оцінки власних можливостей тощо. Тобто, профільна освіта – це поглиблення знань, здібностей, удосконалення раніше отриманих навичок через створення системи спеціалізованої підготовки в старших класах загальноосвітньої школи. Існує багато програм з допрофільної та профільної підготовки учнів 8–11 класів, однак підліток не встигає зробити усвідомлений вибір, оскільки перелік пропонує професій великий, а знання про них мінімальні й подаються уривчасто. У зв'язку з цим необхідно визначити роль і місце профорієнтаційної роботи якомога раніше – ще на етапі навчання в початковій школі. Багато фахівців вважають, що саме там містяться потужні резерви профорієнтації. Щоб дитина усвідомлено зробила вибір у дорослому житті, її треба познайомити з максимальною кількістю професій, починаючи з близького оточення (батьків, сусідів), тобто з професіями людей добре знайомих, чию працю вони спостерігають день у день. Така профорієнтаційна робота в початковій школі визначається як пропедевтичний етап.

Вважаємо важливим оцінити накопичений історичний досвід у вивченні реалізації пропедевтичного етапу профорієнтаційної роботи. Цінними в цьому плані, на нашу думку, є погляди відомого вченого-методиста з проблем початкової математичної освіти Михайла Васильовича Богдановича (1924–2006 рр.).

Аналіз актуальних досліджень. Педагогічна наука має певний досвід щодо визначення шляхів і засобів використання профорієнтаційного матеріалу на уроках у початкових класах. Значний інтерес мають праці вчених, зокрема з таких проблем: розробка теоретичних аспектів професійної орієнтації молодших школярів (М. В. Гладкова, Л. А. Йовайша, В. Ф. Сахаров, Е. М. Павлютенко, С. Н. Чистякова та ін.), залучення учнів до творчої діяльності як засобу розвитку в молодших школярів інтересу до професій, праці поєднання між собою різноманітних методів та форм із урахуванням своєрідності профорієнтаційного матеріалу (О. Г. Ватульова, Т. А. Воробйова, О. М. Зайцева, П. А. Ігнатенко, В. П. Тименко та ін.). Крім того, розробляли психологічні основи професійної орієнтації молодшого школяра такі науковці, як Б. Г. Ананьєв, Е. А. Клімов, А. Н. Леонтьєв, К. К. Платонов, Б. А. Федоришин. Різноманітним аспектам підготовки вчителів початкових класів до здійснення цього виду діяльності присвятили свої роботи В. П. Зінченко, М. С. Янцур та ін.

Оглядаючи матеріали, у яких дослідники (Л. М. Височан, Н. А. Глузман, Л. В. Коваль та ін.) вивчали різні аспекти науково-педагогічної спадщини М. Богдановича, ми констатували, що ними не піднімалися питання щодо аналізу поглядів вченого на проблеми профорієнтаційної пропедевтики в ході вивчення курсу математики в початковій школі.

Отже, є нагальна необхідність оглянути ті елементи педагогічної спадщини Михайла Богдановича, у яких він оцінює пропедевтичні можливості здійснення профорієнтаційної роботи з учнями початкової школи при вивченні математики.

Мета статті – проаналізувати погляди М. Богдановича на мету, зміст, форми, методи та засоби пропедевтичної профорієнтаційної роботи на уроках математики в початковій школі.

Для досягнення поставленої мети було використано низку **методів дослідження**: аналіз, синтез, індукція та дедукція, порівняння, узагальнення – для теоретичного опрацювання наукових фактів з проблеми дослідження; логіко-історичний аналіз (здійснення аналізу матеріалів періодичних видань).

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи профорієнтаційну спрямованість у початковій школі, необхідно врахувати, що молодші школярі характеризуються малою диференціацією сприймання, яке тісно пов'язане з діями, практичною діяльністю та емоціями. У них слабо розвинута довільна

увага, особливо її стійкість. Вони конкретно мислять, мають нахили до механічного запам'ятовування та недостатньо розвинуті вольові якості, імпульсивний характер; капризні, уперті, довірливі, допитливі. У цьому віці з'являються такі важливі новоутворення, як довільність уваги, внутрішній план дії, рефлексія. Вибір професії здійснюється на рівні рольової гри через інтерес до зовнішньої її сторони. Діти орієнтуються в основному на професії, з якими пов'язані визначальні події в житті суспільства. Відбувається активне засвоєння суспільно цінних орієнтацій. Формою прояву інтересу до професії в молодших школярів є індивідуальна чи колективна гра. З цього випливає, що в цей період вчителями має проводитися підготовча робота з профорієнтації, тобто необхідно забезпечити готовність кожного учня до наступного свідомого професійного самовизначення. Досягнення цієї мети відбувається в процесі реалізації відповідного змісту профорієнтаційної спрямованості в початковій школі. Вважаємо, що надзвичайно цінним, для вироблення актуальних компонентів пропедевтичної профорієнтаційної роботи з учнями молодших класів, є вивчення та узагальнення успішного історичного досвіду в цій діяльності (Зінченко, 1998, с. 4)

Аналізуючи широку науково-педагогічну спадщину Михайла Васильовича Богдановича, ми з'ясували, що в 70-х рр. ХХ ст. він уперше звернувся до вивчення означеної проблеми.

Як зазначав дослідник, мінливість бажань, мрій на майбутнє, певною мірою властива всім учням молодшого шкільного віку. Але це не зменшує значення профорієнтаційної роботи в початкових класах, бо багато чого з набутого в перші роки навчання залишається в пам'яті людини на все життя. Кожному вчителю добре відомо, як швидко змінюються вподобання вихованців.

Після здобуття початкової освіти учні ще довго вчитимуться у школі, матимуть багато зустрічей із представниками різних професій, змінюватимуться їхні уподобання. Тому в початкових класах, на думку вченого, основну увагу слід приділяти не профорієнтації з її кінцевими результатами, а пропедевтиці такої роботи. М. Богданович наголошував на тому, що не треба ставити за мету на цьому етапі «підказати» учню, у якій галузі народного господарства він знайде найкраще втілення своїх прагнень і принесе найвагомішу користь суспільству, яка з професій більше відповідає його фізіологічним і психологічним особливостям. Це – завдання пізнішого етапу профорієнтаційної роботи. Однак спробувати, виходячи із загальних завдань трудового навчання та виховання в школі, змісту навчальних програм визначити основні напрями пропедевтики професійної орієнтації в початкових класах (Богданович, 1975, с. 29).

Проаналізувавши матеріали з теми дослідження, ми констатували, що Михайло Васильович визначив такі напрями пропедевтики професійної орієнтації в початкових класах і розкрив їхні завдання:

1. *Виховання в учнів інтересу, любові і поваги до праці, до трудівників.* Діти мають усвідомити, що ніхто не може і не повинен жити без праці, що праця на користь суспільства – головне мірило цінності кожного громадянина. Праця є могутнім засобом розвитку розумових і фізичних здібностей людини.

2. *Формування в молодших школярів початкових уявлень про трудову діяльність людей, про види виробничих процесів.* Учні не ізольовані від життя і праці дорослих, їм відомо, які трудові досягнення звершуються в країні. Це створює сприятливі умови для того, щоб діти наочно побачили ті чи інші досягнення науки й техніки, довідалися про минуле, сучасне і майбутнє своєї країни. Саме в цьому напрямі ознайомлюють школярів із основними професіями дорослих, з видами продукції, що виробляється на місцевих підприємствах.

3. *Формування в молодших школярів переконань, що спеціалісту сучасного виробництва потрібні ґрунтовні знання.* *Молодші школярі мають переконатися, що праця в сучасній промисловості й сільському господарстві потребує вміння «керувати» верстатами, машинами, розуміти різні технологічні процеси.* А для цього необхідні глибокі знання. Тому людина, яка набула міцних знань, зокрема із шкільних предметів, зможе в майбутньому обрати професію за своїм покликанням.

Учений зазначає, що дітям слід постійно нагадувати про те, що їхня головна праця – навчання. Це початковий, проте важливий і відповідальний крок не лише у власне майбутнє, а й у майбутнє Батьківщини.

4. *З'ясування, які знання й уміння з навчальних предметів конче потрібні учням для опанування тієї чи іншої професії, для формування відповідних навичок.* Людина у своїй діяльності використовує багато знань, набутих у школі, зокрема в початкових класах. Читати й писати доводиться скрізь: удома, на виробництві, в установі, у закладі освіти. З обчисленнями і вимірюваннями мають справу працівники багатьох професій. Відомості з природознавства й уміння, набуті на уроках трудового навчання, знання з музики та образотворчого мистецтва знадобляться кожній людині. Учні мають переконатися в цьому, якщо навчання буде тісно пов'язуватися з життям, якщо буде забезпечена політехнічна підготовка молодших школярів.

5. *Вироблення в дітей трудових якостей, потрібних спеціалісту будь-якої професії.* Такими якостями людини Михайло Васильович називає, зокрема: організованість і сумлінність, чесність і принциповість, наполегливість і витримку, спостережливість і кмітливість. Їх вироблення – процес тривалий, і чільне місце тут посідає найперша ступінь шкільної освіти. На його думку, значні зусилля вчителів мають бути спрямовані на прищеплення учням уміння вчитися, самостійно здобувати знання, працювати в колективі, на виховання правильного розуміння понять «своя» і «спільна» праця.

6. *Прищеплення молодшим школярам необхідних навичок і вмінь самообслуговування.* Діти повинні добре знати, що саме вони мають виконувати вдома і в школі, яку допомогу надавати батькам. Особливу увагу вчений звертає на необхідність вироблення у школярів умінь організовувати робоче місце, дбати про особисту гігієну, чистоту приміщення тощо.

7. *Вивчення нахилів та індивідуальних здібностей школярів.* М. Богданович наголошував на тому, що вчителю варто поступово вивчати особливості сприймання й засвоєння кожним учнем навчального матеріалу, темп розвитку окремих його психічних якостей і загального розумового та фізичного розвитку, зміст і характер захоплень, уподобань тощо. Із узагальненими результатами вивчення особистості учня необхідно ознайомлювати його батьків і майбутнього класного керівника. Виявивши чітко виражені обдарування школяра, залучити його до участі у відповідній позакласній та позашкільній роботі (Богданович, 1975, с. 29).

Учений також вважав, що зазначені напрями профорієнтаційної роботи органічно пов'язуються з вивченням основ наук. І через це її поліпшення не потребує жодної зміни змісту навчання. Але щоб посилити ефективність такої роботи в початкових класах, на думку М. Богдановича, слід лише повніше використати потенційні можливості, що закладені в кожній із навчальних дисциплін, та деякі загальні методи професійної орієнтації. У початковий період навчання такими методами він вважає залучення учнів до суспільно корисної праці і роботи на шкільних ділянках, екскурсії на підприємства і до установ, бесіди з кращими робітниками на виробництві та ін. Михайло Васильович також радить ознайомлювати батьків зі змістом і формами такої роботи в початкових класах.

Ми докладно проаналізували погляди вченого щодо здійснення пропедевтичної профорієнтаційної роботи на уроках математики. Насамперед, він зазначав, що на уроках математики молодші школярі беруть участь у бесіді в процесі опрацювання нового матеріалу; пояснюють або слухають розповідь про прийоми обчислення, властивості дій, ознаки тих чи інших математичних понять тощо; усно чи письмово розв'язують арифметичні приклади і рівняння; читають і записують математичні вирази; складають та розв'язують задачі; вимірюють і зважують, будують і моделюють. Тому і всю роботу профорієнтаційного спрямування слід проводити з урахуванням цих видів діяльності учнів. Однак, учитель має дбати не лише про «чисту математику і логіку», а й про трудове виховання учнів. Щоб викликати в них інтерес і любов до праці, повагу до трудівників, закликав учителів проводити бесіди, під час яких пояснювати, добирати та аналізувати цифровий матеріал, що ілюструє трудові досягнення працівників і результати їхньої праці, складати з дітьми задачі про працю на підприємствах промислової та сільськогосподарської сфери, коментувати суспільно корисну діяльність самих учнів. Матеріали для таких заходів необхідно готувати

заздалегідь і використовувати в наперед визначений час, пов'язуючи з опрацюванням задач певного сюжету (Богданович, 1975, с. 17).

Михайло Васильович зазначав, що зміст цих заходів спрямований на те, щоб розкрити перед учнями високе призначення праці в суспільстві і в житті кожної людини окремо; показати, що думка про людину складається не за її професією, а на основі того, як вона працює і ставиться до дорученої справи; довести, що знання і праця кожного трудівника примножують багатство країни, поліпшують добробут населення.

Він рекомендував добирати бесіди з учнями 1 класу на такі теми, що розкривають важливість для суспільства праці людей різних професій, а також про важливість домашньої праці батьків. У 2 і 3 класах продовжується розкриття значення праці в різних галузях народного господарства. Водночас вчителів варто пояснювати, що якість і кількість виробленої продукції залежить від сумлінності робітника та підвищення продуктивності його праці. За цифровими показниками школярі складають і розв'язують задачі. Для складання задач і проведення виховної роботи можна використовувати матеріали із засобів масової інформації. У своїх публікаціях Михайло Васильович наводив приклади таких матеріалів та коментував їхні профорієнтаційні можливості. Указував на те, що такі матеріали містять цифрові дані і майже готовий матеріал для бесіди. Тому опрацювання таких повідомлень варто починати безпосередньо з їхнього читання за першоджерелом, а вже потім коментувати текст і складати задачі.

М. Богданович наголошував, що під час розповіді учням про значення виробничих досягнень дорослих час від часу доцільно згадувати про навчальну й суспільно корисну працю самих дітей. Наводив конкретні приклади таких розповідей (Богданович, 1973, с. 18).

На його думку, такі невеличкі коментування привертають увагу учнів до якості виконання їхніми товаришами доручень, сприяють усвідомленню значення своєї праці для інших, для суспільства.

На матеріалі задач з курсу математики зручно також формувати в дітей уявлення про трудову діяльність людей і види виробничих процесів. Зокрема, у підручниках з математики для початкових класів (різних років видання та різних авторів) згадуються такі підприємства та їх відділи: а) *промислові* (машинобудівний, автомобільний, тракторний, мотоциклетний, цегельний, консервний, цукровий заводи, хлібо- та маслозавод; ткацька, трикотажна, швейна, взуттєва, мебльова, паперова фабрики; вугільна шахта; слюсарна, столярна, швейна майстерні та ін.); б) *транспортні і зв'язку* (аеродром, автобусна й залізнична станції, пристань, гараж, автопарк, АЗС, пошта та ін.); в) *сільськогосподарські* (ферма, елеватор, млин, овочесховища та ін.); г) *сфери обслуговування та культурно-освітні* (продуктовий, овочевий, фруктовий, квітковий, книжковий та інші магазини; ларьок, кіоск, їдальня, буфет; бібліотека, кінотеатр, театр, цирк, зоопарк; дитячий садок, школа, інтернат та ін.).

Учений указує на те, що в тих чи інших аспектах у задачах ідеться також про інші поняття, пов'язані з трудовою діяльністю людей і різними видами виробничих процесів, а саме:

1) садіння дерев і квітів, догляд за ними, збирання врожаю, заготівля кормів і догляд за тваринами; будівельні і ремонтні роботи; 2) автомобілі; поїзди (електровоз, тепловоз, пасажирські, вантажні); літаки, гелікоптери, ракети, різні види кораблів, трактори, комбайни, вантажні крани, землерийні машини; 3) професії – бібліотекар, будівельник, вантажник, в'язальниця, доярка, друкарка, закрійник, комбайнер, космонавт, кравчиня, листоноша, лісоруб, льотчик та ін.

Ця інформація про різноманітні підприємства, різні види праці, професій свідчить про широкі можливості профорієнтаційної роботи вчителя на уроках математики, спрямованої на формування в дітей уявлень про трудову діяльність людей та виробничі професії. Учений вважав, що перелічені «професійні поняття» варто опрацьовувати в початкових класах на рівні тлумачного або енциклопедичного словника з максимальним використанням життєвого досвіду дітей, засобів унаочнення. Закликав починати з конкретного, близького і доступного дітям – професія батьків і рідних, спеціалізація місцевих підприємств тощо.

У своїх порадах Михайло Васильович пропонував орієнтовний зміст декількох бесід із учнями 2 класу, проведених після розв'язування задач. Наведемо приклад однієї з них.

Задача. Столяр зробив 12 рам за 3 дні, виготовляючи щодня порівну, а четвертого дня – на одну раму більше, ніж за попередні дні. Скільки рам виготовив столяр за четвертий день? *Бесіда.* «Діти, ми розв'язали задачу про роботу столяра. Хто скаже, які основні трудові операції йому доводиться виконувати? (Пиляння, стругання, склеювання і, звичайно, вимірювання та креслення). Які вироби виготовляють люди цієї спеціальності? (Меблі, двері, віконні рами, різні ящики)» тощо.

Виробничо-трудова діяльність людей потребує багато знань і вмінь, зокрема – математичних розрахунків, вимірювань, зважувань тощо. Але ці знання і вміння не даються самі по собі, їх треба здобувати у процесі навчання. Саме в такому плані вчений рекомендує переконувати учнів у необхідності і важливості знань для спеціаліста сучасного виробництва.

Виховна робота в цьому напрямі здійснюється в ході бесід про необхідні знання для певного фаху, а також під час спеціально створених виховуючих ситуацій, коли вчитель наголошує на тому, що без знань та вмінь важко або й зовсім неможливо виконати виробничі завдання.

Михайло Васильович пропонує кілька зразків таких бесід (про доярку, слюсаря, кілька бесід про різні ситуації в роботі шоферів). Зміст цих бесід, до того ж, відрізняється позитивним гумором, дотепністю слів педагога. Це має викликати в учнів позитивний емоційний стан і

спонукатиме їх якомога глибше вникнути у зміст трудової діяльності людей (Богданович, 1973, с. 20).

Але, як зауважує Михайло Васильович, помітити й розкрити математичну сутність виробничого процесу не завжди легко. Здебільшого здобутки цієї науки впроваджуються у виробництво через інші (фізику, хімію тощо). Навіть не всі теми шкільного курсу математики старших класів безпосередньо стосуються практики виробництва. Проте курс початкової математики цілком пов'язаний із виробництвом. Обчислення й вимірювання – постійні супутники трудової діяльності людини. Те саме можна сказати і про ті задачі й геометричні поняття, що розглядаються в молодших класах.

Цілком зрозуміло, що більшість учнів поступово й самі усвідомлюють, що знання основних арифметичних дій потрібне як для подальшого навчання, так і в життєвій та виробничій практиці. Завданням учителя М. Богданович вважав показати прикладне значення кожної теми окремо, а головне – сприяти формуванню в учнів відповідних навичок.

У своїх роботах з даної проблематики він наводить багато прикладів завдань для учнів різних класів початкової школи, у яких очевидно розкривається зв'язок програмного матеріалу з життям (Богданович, 1973, с. 21).

М. Богданович звертав увагу на той факт, що крім знань про число і міру, арифметичні дії та вміння розв'язувати виробничі задачі, складені на матеріалі з трудової діяльності дорослих, часто виникає необхідність у конструюванні, що вимагає вміння добре орієнтуватися в геометричних формах, величинах, відносному розміщенні предметів та їх частин. Ці вміння також значною мірою набуваються на уроках математики. Так, поступово учні з'ясовують, які вміння з математики безпосередньо потрібні для тієї чи іншої професії.

Початкова ланка навчання, на думку вченого, має не лише дати дітям певну суму знань і забезпечити певний рівень вихованості, а й максимально розвинути їхні психологічні і моральні якості, спостережливість, увагу, мислення, пам'ять, волю, організованість, сумлінність, чесність тощо. Аналізуючи актуальну для свого часу програму з математики для початкової школи, М. Богданович вважав, що в її змісті повною мірою була реалізована важлива дидактична вимога щодо розвитку особистості дитини у процесі навчання. У ній, на його думку, матеріал було розміщено так, щоб опрацювання пов'язаних між собою понять, дій, задач було наближене в часі. Задачі різних видів було дібрано й розміщено таким чином, щоб забезпечувалися сприятливі умови для їх порівняння, зіставлення та протиставлення.

Важливим теоретичним аспектом проблеми здійснення пропедевтики профорієнтації в початковій школі М. Богданович вважав вивчення питання використання в цій роботі методів навчання. Він слушно вважав, що зусилля вчителів мають бути спрямовані на максимальну активізацію пізнавальної діяльності учнів. Адже, зазначає він, навчання – це розумова праця – потрібно

виконувати певні завдання, дотримувати дисципліну, долати труднощі, підкоряти свої бажання поставленій меті (Богданович, 1973, с. 22).

Відомо, що початкове навчання великою мірою ґрунтується на наслідуванні. Учений звертав увагу вчителів на те, що першокласники починають уважно придивлятися до роботи товаришів, коли на це звертає їхню увагу вчитель. Ці особливості молодших школярів слід ураховувати і в процесі вироблення в них загальних трудових якостей.

Михайло Васильович схвально відгукувався про поширену практику вчителів демонструвати всьому класу зразково виконані домашні чи класні завдання. Проте вважав, що є сенс і в тому, щоб іноді коментувати окремі роботи, пояснювати, як учень домогся таких результатів.

Торкаючись питання щодо вироблення загальних трудових якостей, учений зазначав, що це великою мірою залежить від взаємозв'язків у діяльності вчителя й учнів, від контролю та самоконтролю в навчанні. Для поліпшення контролю й самоконтролю рекомендував включати до евристичної бесіди (під час пояснення нового матеріалу) такі запитання чи завдання, до відповіді на які можна було би одразу залучити всіх учнів. Вони відповідатимуть на запитання, показуватимуть, наприклад, розрізні цифри або сигнальні картки. Для опитування й повторення він рекомендує добирати такий навчальний матеріал, який учні не тільки пасивно засвоюватимуть, але й спонукатиме їх наполегливо міркувати. Прискорюватиме опитування і повторення, активізуватиме діяльність учнів і полегшуватиме контроль така форма перевірки знань, яка буде здійснюватися за розробленими наперед записами або малюнками.

Окрім іншого, на думку вченого, задля посилення прагнення самих учнів до вироблення трудових якостей, бажано ознайомлювати їх із висловлюваннями видатних людей про працю і людей праці. Робити це варто за відповідної ситуації. Він наводить кілька таких висловлювань із спадщини В. Леніна, Б. Франкліна, Ф. Вольтера, Р. Роллана та ін.

Михайло Васильович зазначав, що значні можливості дає математичний матеріал для прищеплення дітям умінь і навичок у сфері обслуговування. Проте наголошував, що слід пам'ятати про те, що формування позитивного ставлення до трудової діяльності – не в пасивному засвоєнні понять про працю, а в активній діяльності самих дітей. Кожний школяр має пробувати свої сили, накопичувати власний практичний досвід. Адже не випадково учні, які систематично виконують певні трудові обов'язки, як правило, вчаться краще за тих, що звільнені від праці із самообслуговування. Тому вироблення відповідних навичок необхідне в процесі опанування всіх навчальних предметів, хоча більш очевидно тут є роль трудового навчання. Але ж і на уроках математики вчитель показує, як підготувати робоче місце, дбає, щоб чергові добре витирали класну дошку і розвішували наочні посібники, стежить за дотриманням правил гігієни праці

тощо. Та найголовніше тут, на думку дослідника, – навчити дітей обчислювати вартість покупок, перевіряти правильність виставлених рахунків.

Вивчення нахилів та індивідуальних здібностей школярів здійснюється у процесі їхньої діяльності і через діяльність. Тому дані цих спостережень М. Богданович радить фіксувати в спеціальному щоденнику в хронологічному порядку. Цей матеріал допоможе схарактеризувати весь класний колектив. Для нього цілком зрозумілим є те, що у процесі вивчення нахилів та індивідуальних здібностей молодших школярів немає особливої потреби диференціювати їх за окремими дисциплінами (що спостерігалось при вивченні того чи іншого предмета).

Михайло Васильович радив охопити таку систему особистісних характеристик учня: 1) стан здоров'я і загальний фізичний розвиток; 2) ставлення до навчання й особливості засвоєння знань, особливості сприймання навчального матеріалу, вміння зосереджено спостерігати і міркувати тощо; 3) розвиток мислення, мови, здібностей та інтересів; 4) ставлення до трудової діяльності: розуміння значення праці в житті людини, мотиви діяльності, наявність практичних трудових умінь і навичок; 5) характерологічні особливості учня: а) темперамент і особливості емоцій; б) ставлення до оточення і до самого себе; в) розвиток вольових рис характеру.

Такі відомості допоможуть вчителю, а в подальшому і вчителям старших класів урахувати вікові та індивідуальні особливості дітей у навчально-виховному процесі, в підготовці їх до трудової діяльності.

Висновки та подальші перспективи наукових розвідок. У ході опрацювання матеріалів з теми дослідження ми встановили, що М. Богданович з глибоко наукових позицій розглянув проблему профорієнтаційної пропедевтики в початковій школі. Зокрема він виділив та дав вичерпну характеристику основним напрямкам такої роботи. Дав оцінку пропедевтичним можливостям змісту математики в початкових класах у здійсненні профорієнтаційної роботи. На конкретних прикладах продемонстрував використання різних форм та методів здійснення такої роботи (при аналізі математичних задач, проведенні виховної профорієнтаційної бесіди за змістом задач, актуалізації та мотивації навчальної діяльності учнів тощо). Окрему увагу вчений приділив аналізу шляхів формування в молодших школярів трудових якостей. Задля підвищення ефективності профорієнтаційної роботи М. Богданович указував на важливість вивчення нахилів та індивідуальних здібностей школярів. Він запропонував систему особистісних характеристик учня. На його думку, такий підхід забезпечить зростання ефективності профорієнтаційної роботи у старших класах.

У подальшій нашій роботі ми плануємо простежити розвиток ідей М. Богдановича щодо компонентів пропедевтичної профорієнтаційної роботи з учнями початкової школи на наступних етапах його творчої кар'єри. Оцінити еволюціонування їхнього змісту.

ЛІТЕРАТУРА

- Богданович, М. В. (1973). Пропедевтика професійної орієнтації. *Початкова школа*, 7, 16-23 (Bohdanovych, M. V. (1973). Propaedeutics of professional orientation. *Elementary School*, 7, 16-23).
- Богданович, М. В. (1975). Пропедевтика професійної орієнтації в початкових класах. У Д. А. Сметанін (відп. ред.), *Система профорієнтаційної роботи в школі*, (сс. 29-35). Київ: Радянська школа (Bohdanovych, M. V. (1975). Propedeutics of professional orientation in elementary school. In D. A. Smetanin (Ed.), *System of professional orientation in the school*, (pp. 29-35). Kyiv: Soviet school).
- Зінченко, В. П., Янцур, М. С. (1998). Теорія і практика розбудови системи професійної орієнтації в сучасних умовах. *Оновлення змісту і методів психології освіти та професійної орієнтації: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського педінституту*, 10, 4-15 (Zinchenko, V. P., Yantsur, M. S. (1998). Theory and practice of developing a professional orientation system in modern conditions. *Update of content and methods of psychology of education and professional orientation: Collection of scientific works. Scientific notes of the Rivne Pedagogical Institute*, 10, 4-15).

РЕЗЮМЕ

Биличенко Татяна. Взгляды М. Богдановича на пути реализации пропедевтики профессиональной ориентации в начальной школе (60–80-е гг. XX в.)

Цель статьи – сделать ретроспективный обзор решения проблемы пропедевтики профессиональной ориентации в начальной школе в 60–80-е гг. XX в. Очерчены основные тенденции развития этой проблемы в истории украинского образования и педагогической науки. Проанализирована система взглядов на проблему реализации пропедевтики профессиональной ориентации при изучении математики известного учёного-методиста в сфере начального обучения – Михаила Богдановича. Определены общедидактические аспекты этой проблемы в его творчестве. Сделаны выводы касательно оценки его вклада в разработку теории и практики пропедевтики профессиональной ориентации в начальной школе. Дальнейшие научные поиски предполагают анализ эволюции взглядов М. Богдановича на эту проблему в дальнейших периодах его творчества.

Ключевые слова: пропедевтика, профессиональная ориентация, Михаил Богданович, начальное математическое образование, профориентационная направленность, профессиональное просвещение, диагностика, активизация, воспитание, начальная школа.

SUMMARY

Bilichenko Tatyana. M. Bohdanovych's views of ways of implementation of propaedeutics of vocational guidance at elementary school (60–80s of the 20th century).

The purpose of our research is to analyze the views of the well-known scientist-methodologist in the field of elementary education – Mykhailo Bohdanovych on the purpose, content, forms, methods and means of propaedeutic vocational guidance work at the mathematics lessons in elementary school in the 60s and 80s of the twentieth century.

The article presents a retrospective review of the problem of propaedeutics of professional orientation in elementary school in the mentioned historical period. The main trends of development of this problem in the history of Ukrainian education and pedagogical science at the investigated historical stage are outlined. The analysis of M. Bohdanovych's views on the problem of realization of propaedeutics of professional orientation in the study of mathematics has been analyzed. The general-didactic aspects of this problem in his work are

determined. Evaluation of his contribution to the development of the theory and practice of propaedeutics of professional orientation in elementary school is evaluated.

During the processing of materials on the subject of research, we have found out that M. Bohdanovych from a deeply scientific position considered the problem of vocational guidance propaedeutics in elementary school. In particular, he highlighted and gave an exhaustive description of the main directions of such work. He assessed the propaedeutic possibilities of the content of mathematics in elementary classes in the implementation of vocational guidance work. On specific examples, he demonstrated the use of various forms and methods for carrying out such work (in analyzing mathematical problems, carrying out an educational vocational guidance conversation on the content of tasks, updating and motivating pupils' educational activities, etc.). The scientist paid special attention to the analysis of ways of formation of labor qualities in junior pupils. M. Bohdanovych pointed out the importance of studying the inclinations and individual abilities of schoolchildren in order to increase the effectiveness of vocational guidance work. He proposed a system of personality characteristics of the pupil. In his view, such an approach will increase the effectiveness of vocational guidance work in senior grades.

In our further work, we plan to trace development of M. Bohdanovych's ideas about the components of propaedeutic vocational guidance work with elementary school students at the next stages of his creative career, evaluate the evolution of their content.

Key words: *propaedeutics, professional orientation, Mykhailo Bohdanovych, initial mathematical education, vocational guidance, vocational education, diagnostics, activation, education, elementary school.*